

Vybrané problémy pachové identifikace

Anotace: V tomto příspěvku se autoři pokusili analyzovat některé problémy současného stavu využívání a výkonu pachové identifikace člověka zejména metodou pachových konzerv v praxi. Koncentrují se na ty vybrané problémy, s nimiž byli konfrontováni hlavně v úloze zkoumání problematiky pachové stopy a jejího využívání v aktivitě 3.3 Centra excelence bezpečnostního výzkumu. Problémem je zejména dodržování zásad práce se stopou, ale i pravidel ve fázi jejího zkoumání, jakož i při interpretaci jeho výsledků. Tato studie vznikla díky podpoře v rámci operačního programu Výzkum a vývoj pro projekt: Centrum excelence bezpečnostního výzkumu kód ITMS: 26240120034, spolufinancovaný ze zdrojů Evropského fondu regionálního rozvoje.

Klíčová slova: identifikace, pachová identifikace člověka, metoda pachových konzerv, zásady zajišťování, pravidla zkoumání pachu.

Úvod

Konstatování Ústavního soudu České republiky by mohlo být leitmotivem ne jen tohoto příspěvku o problémech využití pachové stopy pro dokazování, ale i akceptace jakékoli objektivně zjištěné informace získané zákonným způsobem využitelné v procesu dokazování: „Mimořádná pozornost musí být věnována důkladnému prověření, mnohdy jediného usvědčujícího, důkazu a takový důkaz musí být mimořádně pečlivě hodnocen. Orgány činné v trestním řízení jsou povinny vyvinout všemožné úsilí, aby tento jediný usvědčující důkaz byl pokud možno doplněn jinými, byť třeba nepřímými důkazy.“¹ Na druhé straně, objektivnost hodnocení svěřené do rukou zejména obci právnické podléhá poměrně často kritériím subjektivně podmíněným, na rozdíl od tvrdé faktografie, jež je vyžadována od kriminalistiky a forenzních věd.

Pach člověka jako kriminalistická stopa

Je zcela zřejmé, že složení lidského pachu je oproti složení pachů věcí podstatně složitější a jeho zkoumání je proto také obtížnější. Pach člověka je tvořen velkým počtem různých chemických sloučenin, které jsou v pachu přítomny ve velmi malých množstvích. Vědecké studie prokazují přítomnost až několika tisíc chemických sloučenin v pachové stopě člověka. To je hlavním důvodem skutečnosti, že doposud není k dispozici snadno využitelná laboratorní přístrojová metoda, která by byla schopna jednoznačně analyzovat lidský pach a umožňovala tak jednoznačné posouzení, zda jsou či nejsou dva vzorky pachů shodné².

Individualizace lidského pachu³ je dána řadou okolností, které mají na konkrétního člověka vliv. Jde zejména o věk, rasu, pohlaví, způsob života včetně charakteru přijímané potravy, nemoci, používání léků, pracovní a životní prostředí, konzumace tabákových výrobků, alkoholu, případně drog, používání kosmetických přípravků apod.

Intenzita pachu⁴ je buď tak výrazná, že jsme sami svým čichovým orgánem schopni ji zaregistrovat a diferencovat od pachů jiných, anebo je tak slabá, že nic neregistrujeme a jsme nuceni hledat prostředky k vyhledání, identifikaci a diferenciaci pachu.

¹ *Nález Ústavního soudu ČR pod sp. zn. III. ÚS 1624/09 ze dne 5.3.2010, obdobně pod sp. zn. III. ÚS 299/06 ze dne 30.4.2007, IV. ÚS 37/03 ze dne 17.6.2004.*

² PALOVÁ, R.: *Kriminalistická odorologie a možnosti využití práce se psem*, Bakalářská práce, Universita Tomáše Bati ve Zlíně, s. 17.

³ KRAJNÍK, V., *Kriminalistická identifikácia*. Bratislava: Akadémia PZ, 1996. - 89 s. ISBN 80-8054-008-X.

⁴ *Výcvik psů na pachové práce*, článek in. <http://www.cz-pes.cz/literatura-ucebnice-stopa.php> ze dne 14.7.2012 .

Zkoumáme-li využitelnost metod v odorologii, shledáváme využití obecných metod⁵ v kriminalistické praktické činnosti ve vztahu k pachovým stopám. Tak obecným základem zkoumání je pozorování, popisování a srovnávání. Zmíněné metody jsou doplňovány metodami logickými, a to metodami a způsoby formálního logického myšlení, např. zevšeobecnování, analýza, syntéza, atd. Samozřejmě je využití specifických metod odorologie.

Při striktní aplikaci teorie odrazu by muselo dojít k tomu, že pokud bychom měli využít metodu pachové identifikace, tak by musel být zajišťován pachový vzorek osoby z té části lidského těla/oblečení, u kterého je důvodný předpoklad, že odraz stopy způsobila.

Význam organizace práce s pachovou kriminalistickou stopou

Podstatnou otázkou, a důležitou zejména pro pachovou stopu, je v kriminalistické praxi nastavení systému práce se stopou ve fázi zajišťování. Významný je tedy okamžik „kdy se pořizuje kopie z již vytvořené kopie“, např. otisk pachové stopy na předmětu – nosiči stopy, je již kopie – tedy odraz originálu a z ní se vytváří zajišťováním kopie přiložením textilní látky (Aratexu)⁶, případně i z ní se vytváří další kopie. To může vytvořit prostor pro pochybnosti, či se při pořizování kopie mohli přidat další přidružené stopy (pachy). Tato okolnost v sobě obnáší problémy pro praktickou aplikaci metody pachové identifikace. Odstranění pochybností je možno shledat v kvalitě práce na místě nálezu a odpovídající dokumentaci. Je velmi důležité, aby při ohledání místa činu, a zejména v následném písemném protokolu o ohledání místa činu bylo přesně a úplně popsáno, kde byla pachová stopa nalezena/typována a zajištěna. Je to velmi důležité pro následné posuzování a hodnocení hodnověrnosti výsledku, aby kompletní dokumentace vytvářela jasnou představu, úplný, přesný a nezpochybnitelný obraz, a to zejména, pokud hovoříme o kriminalistické stopě, ve formě pachové stopy a pachového prostředí.⁷ Tedy v protokolu o odběru otisků pachových stop musí být uvedeno, v jakém prostředí byly otisky pachových stop snímány a jaké rušivé vlivy poškozující pachovou stopu byly zjištěny (pachové pozadí). Místa, případně předměty, ze kterých byly sejmuty pachové stopy, musí být dokumentovány písemně, fotograficky a dislokovaným kótovaným náčrtem, ve kterém jsou označena místa sejmutí. Oporu je kromě teorie kriminalistické dokumentace⁸ hledat i v dokumentu EA – 05/03 – Pokyny pro implementaci ISO/IEC 17020 v oblasti ohledání místa činu, konkrétně ve vztahu k manipulaci se vzorky⁹ platí, že „věcné důkazy shromážděné během ohledání místa činu musejí být jasné a jednoznačně označeny, aby umožňovaly systematické vyhodnocení. Tam, kde to bude třeba, musejí být shromážděny věcné důkazy¹⁰ a místa, kde došlo k jejich nalezení, zadokumentovány nebo charakterizovány za použití vhodných postupů (např. měření, plány,

⁵ Závazný pokyn policejního prezidenta Policie ČR č. 100/2001 : *O základních zásadách kriminalisticko-technické činnosti*, ve smyslu čl. 3, ve znění změn a doplnění, zejména, že „vyhledání, ohledání, zajištění a dokumentování místa činu, předmětů a stop se provede v souladu s trestním řádem, pokud ohledání, zajištění a následující zkoumání mají být použitelné jako důkaz v trestním řízení soudním, kriminalisticko-taktickými pravidly danými kriminalistikou, kriminalisticko-technickými požadavky vyjádřenými v pokynu a standardními pracovními postupy podle zásad zajištění jakosti (viz ČSN EN ISO/IEC 17025).

⁶ ĎURIŠIN, V., GALLOVÁ, E., *Police Kynology in Slovakia* [Policajná kynológia na Slovensku]. 1. Ed. Bratislava: Academy of the Police Force in Bratislava, 2014. 218 s. ISBN 978-80-8054-586-4.

⁷ PJEŠČAK, J., BĚLKIN, S., R. a kol. *Kriminalistika*, část I., FMV, VŠ SNB – Ústav kriminalistiky, čj. PVS-2083/1983, s. 47.

⁸ METEŇKO, J., BAČÍKOVÁ, I., SAMEK, M., *Kriminalistická taktika*, Brno: Václav Klemm – vydavatelství a nakladatelství, 2013, 1. vydání, 307 s., ISBN 978-80-87713-08-2. s. 96 a nasl.

⁹ EA dokumenty = Evropská spolupráce v oblasti akreditace, za účelem harmonizace obecných zásad, <http://www.european-accreditation.org>, rovněž: <http://www.cai.cz/dokumenty.aspx>.

¹⁰ RYBÁŘ, M.: *Kriminalistika a věcné důkazy*, Československá kriminalistika. Praha, MV ČR, 1984, roč. 17, č. 2, s. 107.

diagramy, fotografie, fotogrammetrie, atd.), aby bylo možno příslušné položky kdykoliv identifikovat a aby bylo možno určit místa, kde byly tyto věcné důkazy nalezeny. Označení věcných důkazů by mělo být v souladu s protokolem o ohledání místa činu.“ Pro dokazování by orgány provádějící ohledání místa činu měly být schopny prokázat, že věcné důkazy, které byly prozkoumány a o kterých byly uvedeny informace v protokolu, jsou ty věcné důkazy, které byly získány na místě činu, aby bylo možno zaručit neporušenost věcného důkazu. Měl by být veden záznam pro řetězec zajišťování, distribuce, uchování od obdržení položek/věcných důkazů, který bude podrobně uvádět každou osobu nebo orgán, jež budou mít nějakou položku v držení, nebo alternativně místo výskytu takové položky (je-li např. na úložišti). Vyšetřovací týmy by měly vždy dbát o to, aby bylo zajištěno, že označené věcné důkazy užívané pro další prozkoumání ve speciální laboratoři budou zajištěny, uloženy a přepraveny, aniž by došlo k jejich kontaminaci (od prostředí, povětrnostních podmínek, osob, atd.).

Tento aspekt bývá někdy opomíjen, tj. v protokolu/zápisnici o ohledání se nepoznačí přesné místo, odkud se pachová stopa zajišťovala, uvede se jen zběžně místnost, bez přesné specifikace (číslo, orientace). Tato nedůslednost může mít v rámci následného dokazování fatální důsledky, neboť osoby provádějící ohledání si s odstupem času nejsou schopny vzpomenout, z kterého místa přesně se stopa odebrala.¹¹ Je velmi důležité, aby se tato nutnost vštěpovala policistům, kteří ohledání místa činu vykonávají a protokol vyhotovují.

Struktura pachové stopy a její význam pro kriminalistickou identifikaci

Pro kriminalistickou identifikaci v rámci odorologie je nejdůležitější pach individuální. Je zanechán pachatelem na místě činu i na předmětech, kterých se pachatel dotýkal¹². Podle intenzity a stálosti na povrchu nosiče nebo nositele stopy rozdělujeme individuální lidský pach na tři základní skupiny:

- 1) Osobitý pach – vzniká při fyziologických procesech v organismu člověka – dýchání pokožky, pocení, vyměšování kožního mazu.
- 2) Regionální pach – zahrnuje všechny výrazné silně čpící pachy, pocházející z konkrétní části těla¹³.
- 3) Specifický pach – zahrnuje skupiny pachů, které mixují lidský pach s pachem po obydlí, povolání, kosmetických přípravcích, dopravních prostředcích, předmětech, jako jsou například léky nebo cigarety.

Vedle individuálního pachu působí při tvorbě pachových stop ještě jiné pachy, kterým říkáme pachy přidružené. Jak se jednotlivé skupiny přidruženého pachu projevují v praxi, může čtenatel konfrontovat v disertaci spoluautora příspěvku¹⁴. V této sestavě pachů jsou

¹¹ ĎURIŠIN, V., Odlišnosti v interpretácii kriminalistického skúmania ľudských pachových stôp. In: Justičná revue. ISSN 1335-6461 - Roč. 63, č. 12(2011), - s. 1631-1632.

¹² FENYVESI, Cs., Význam lidského pachu, jako zbytku hmoty z hlediska kriminalisticko-právního a trestního řízení. In: *Policačné vedy a policačné činnosti 2008* : Zborník. - Bratislava: Akadémia PZ - K kriminal. a forenz. disciplín, 2009. - s. 142 -146.

¹³ Pach z pohlavních orgánů a jejich okolí, pach z podpaždí či z vlasů na hlavě jsou tak silné, že zatlačují celkový individuální pach. Proto jsou někteří lidé schopni rozpoznat různé druhy regionálních pachů, ale individuální pachy různých lidí již rozpoznat nedovedou. Ze stejného důvodu také věda ví mnohem více o regionálním pachu, než o individuálním. Regionální pachy tvoří zejména tyto skupiny pachů: pach z pohlavních orgánů a jejich okolí, pach řiti, pach z podpaždí, pach hlavy, pach lysé nebo chlupy jen málo porostlé části těla.

¹⁴ KLIMUS F. *Metoda pachové identifikace*. (Dizertační práce), Akadémie Policejního sboru v Bratislavě, Katedra kriminalistiky a forenzních věd. Školitel prof. Ing. Václav Krajník CSc. s. 41-42. (půda, ovzduší, rostlinstvo, mikroorganismy: umělé hnojiva, pach komunikací...).

zastoupeny zejména pachy rostlinstva, půdy, různých mikroorganismů a komplexu prostředí, ve kterém se pachová stopa nachází.

Další a neméně důležitou funkcí moderující pach je vyrovnávání teploty lidského těla. Zvýší-li se teplota těla, pokryje se celý povrch pokožky a zejména citlivá místa diferencována individuálně potem, jehož vyměšování se zvětší zvláště výrazně u lidí otýlých, unavených, nemocných, nervózních, ustrašených apod. Pro přeměnu potu v plyn je zapotřebí tepla, jehož vydáním se tělo silně ochlazuje, takže pocení je současně i důležitým regulátorem tělesné teploty. V mírnější formě se vyměšování potu pokožkou děje stále a je jedním z nejdůležitějších pramenů stálého vyzařování pachu z lidského těla. Vedle těchto plynných, tekutých a mastných látek, které tělo nepřetržitě vyměšuje do ovzduší, je velmi významný spád, na což se obvykle zapomíná. Je to stálé odpadávání pevných, nepatrných částí pokožky ve formě lupů. „Anatomicko-fyziologickými pokusy bylo zjištěno, že se z těla zdravého a dospělého člověka, podle charakteru jeho aktuální činnosti, může odloučit za jednu hodinu 0,5 až 2 g pokožky, a také na sta šupinek lupů. Tyto šupinky odumřelé svrchní vrstvy kůže jsou velmi důležitým nosičem pachové stopy“.¹⁵

Pro intenzitu pachové stopy je významné působení tepla také v souvislosti se stopou samou. Zejména molekulární složka stopy je tak významným faktorem její kvalitního zajištění. K odtržení molekul hmoty dochází postupně a průběžně a přesto, že na odtržené molekuly působí jednak přitažlivost základní hmoty i nosiče stopy, ze které se molekuly odtrhly, a přitažlivost zemská, přece se molekuly pohybují. Tato skutečnost je zaviněna kinetickou silou, kterou jsou molekuly odtrženy od hmoty, především jejich teplotou. To jsou dva vnitřní základní činitele určující rychlost pohybu. Vedle nich zde působí pohyb vzduchu, tzv. sálání tepla v prostředí, a vítr, který však má převážně vliv pouze na směr rozptýlu molekul, ale i výpar vody v prostředí. „Kinetická síla, která působí na molekuly pachu, je síla, kterou jsou molekuly odtrženy od základní hmoty. Tato síla je tím větší, čím je základní hmota stopy chemicky labilnější. To znamená, že má ve svém složení více nasycených chemických vazeb, obecně řečeno – je těkavější. Z prvků, které snáze vytvářejí tyto vazby, je to především uhlík a dusík, ty jsou součástí bílkovin, ze kterých se skládá živá hmota. Zejména tyto dva prvky se silně uvolňují při rozpadu bílkovin. Tato síla působí pouze krátkodobě a vzhledem k váze molekul a odporu vzduchu je při praktickém posuzování jejího vlivu zanedbatelná. Daleko důležitější je síla, která je udělována molekulám vzhledem k jejich teplotě, ve vztahu k teplotě okolí. Čím jsou tělesa teplejší, tím je množství odtržených molekul větší, tedy je více pachu“.¹⁶ Odtrhují-li se tyto molekuly do prostředí, kde nastává jejich prudké ochlazení, je omezen i jejich rozptýl. Ochlazené molekuly padají k zemi a zde nastává další ochlazení na teplotu okolního prostředí, čímž jejich pohyb způsobený vnitřní teplotou ustává. Další jejich pohyb je již určován pouze vnějšími podmínkami. Uvážíme-li, že specifická váha molekul je nepatrná, má na ně jakákoliv síla okamžitý účinek a této síle molekuly podléhají. Nejde při tom o jednotlivé molekuly, ale o shluky molekul.¹⁷

Nemůže být pochyb o tom, že pes tyto regionální pachy dovede rozpoznat. Je-li patřičně vycvičen¹⁸, dovede, jak bylo pokusy prokázáno, ve všech regionálních druzích pachu rozpoznat i charakteristický individuální pach, který je stejný v každém regionálním pachu téhož člověka.

¹⁵ STRAUS J., KLOUBEK M.,: *Kriminalistická odorologie*, Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, Plzeň, 2010, s. 60, ISBN 978-80-7380-238-7.

¹⁶ *Kinetická teorie plynů* – http://cs.wikipedia.org/wiki/Kinetická_teorie_plynů .

¹⁷ CONTE, E., B., *Odorologia Forense, Discriminacion de sospechosos mediante el Odorotipo. Proyecto final Master Instructor Unidas Caninas de Trabajo*. Escola de Prevenció i Seguretat Integral. Argentina 2011. 26 s. s. 18-22.

¹⁸ RULC, J., ŠTAUDINGER, J., NEVOLNÝ, P., *Dějiny československé služební kynologie : Vznik a historický vývoj četnické a policejní kynologie, jakož i ostatní služební kynologie na území Československa 1.* vyd. - Praha: Nakladatelství CanisTR, 2014. 764 s. ISBN 978-80-904210-8-0.

Závěr

Vzhledem k aktuálnímu stavu finalizace výzkumu v projektu Centra excelence bezpečnostního výzkumu i prostoru, jenž byl k dispozici pro toto publikování některých výsledků, vyslovují spoluautoři přesvědčení i snahu publikovat další výstupy projektu v krátké době. Rovněž si dovolují poděkovat redakci časopisu Policejní teorie a praxe za ochotu v krátké době poskytnout prostor pro publikování. Presentované informace jsou podmíněny snahou pomoci policejní kriminalistické praxi v poskytování opory pro účelnou argumentaci, ale i další zkoumání problematiky odorologie, jakož i individuální identifikace osoby podle pachu.

Tento odborný článek prezentuje některé výsledky projektu Centra excelence bezpečnostního výzkumu kód ITMS: 26240120034, v aktivitě 3.3, jejímž výstupem je i disertační práce spoluautora tohoto příspěvku.

Literatura

CONTE, E., B. *Odorologia Forense, Discriminacion de sospechosos mediante el Odorotipo. Proyecto final Master Instructor Unidas Caninas de Trabajo*. Escola de Prevenció i Seguretat Integral. Argentina 2011. 26 s.

FENYVESI, Cs. Význam lidského pachu, jako zbytku hmoty z hlediska kriminalisticko-právního a trestního řízení. In *Policajnė vedy a policajnė činnosti 2008 : Zborník*. - Bratislava: Akadémia PZ - K kriminal. a forenz. disciplín, 2009. - S. 142 -146.

ĎURIŠIN, V. Odlišnosti v interpretácii kriminalistického skúmania ľudských pachových stôp. In: *Justičná revue*. ISSN 1335-6461 - Roč. 63, č. 12(2011), - s. 1631-1632.

ĎURIŠIN, V., GALLOVÁ, E. *Police Kynology in Slovakia* [Policajná kynológia na Slovensku]. 1. Ed. - Bratislava: Academy of the Police Force in Bratislava, 2014. - 218 s. ISBN 978-80-8054-586-4.

KLIMUS F. *Metoda pachové identifikace*. (Dizertační práce), Akademie Policejního sboru v Bratislavě, Katedra kriminalistiky a forenzních věd.

KRAJNÍK, V. *Kriminalistická identifikácia*. Bratislava: Akadémia PZ, 1996. - 89 s. ISBN 80-8054-008-X.

METEŇKO, J. 2012. *Kriminalistická taktika*. Bratislava: Akadémia Policajného zboru v Bratislave. 267 s. ISBN 978-80-8054-553-6.

METEŇKO, J., BAČÍKOVÁ, I., SAMEK, M. *Kriminalistická taktika*, Brno: Václav Klemm – vydavatelství a nakladatelství, 2013, 1. vydanie, 307 s., ISBN 978-80-87713-08-2.

PALOVÁ, R.: *Kriminalistická odorologie a možnosti využití práce se psem*, Bakalářská práce, Universita Tomáše Bati ve Zlíně.

PJEŠČAK, J., BĚLKIN, S., R. a kol. *Kriminalistika, část I.*, FMV, VŠ SNB – Ústav kriminalistiky, čj. PVS-2083/1983.

RULC, J., ŠTAUDINGER, J., NEVOLNÝ, P. *Dějiny československé služební kynologie : Vznik a historický vývoj četnické a policejní kynologie, jakož i ostatní služební kynologie na území Československa* 1. vyd. - Praha: Nakladatelství CanisTR, 2014. 764 s. ISBN 978-80-904210-8-0.

RYBÁŘ, M. *Kriminalistika a věcné důkazy*, Československá kriminalistika. Praha, MV ČR, 1984, roč. 17, č. 2.

STRAUS J., KLOUBEK M. *Kriminalistická odorologie*, Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, Plzeň, 2010, s. 60, ISBN 978-80-7380-238-7.

Internetové zdroje:

EA dokumenty = *Evropská spolupráce v oblasti akreditace, za účelem harmonizace obecných zásad*, <http://www.european-accreditation.org>. rovněž: <http://www.cai.cz/dokumenty.aspx> . [cit. Online 10.10.2014].

Kinetická teorie plynů – http://cs.wikipedia.org/wiki/Kinetická_teorie_plynů . [cit. Online 10.10.2014].

Výcvik psů na pachové práce, článek in. <http://www.cz-pes.cz/literatura-ucebnice-stopa.php> ze dne 14.7.2012.

Právní normy:

Nález Ústavního soudu ČR pod sp. zn. III. ÚS 1624/09 ze dne 5.3.2010.

Nález Ústavního soudu ČR pod sp. zn. III. ÚS 299/06 ze dne 30.4.2007.

Nález Ústavního soudu ČR pod sp. zn. IV. ÚS 37/03 ze dne 17.6.2004.

Závazný pokyn policejního prezidenta Policie ČR č. 100/2001 : *O základních zásadách kriminalisticko-technické činnosti*, ve smyslu čl. 3, ve znění změn a doplnění, zejména, že „vyhledání, ohledání, zajištění a dokumentování místa činu, předmětů a stop se provede v souladu s trestním řádem, pokud ohledání, zajištění a následující zkoumání mají být použitelné jako důkaz v trestním řízení soudním, kriminalisticko-taktickými pravidly danými kriminalistikou, kriminalisticko-technickými požadavky vyjádřenými v pokynu a standardními pracovními postupy podle zásad zajištění jakosti (viz ČSN EN ISO/IEC 17025).

Key words: identification, identification of human odour, odour method cans, hedging principles, rules odour investigation.

Summary

In this article, the authors attempted to analyse some of the problems of the current status of the use and power of scent identification of human odour canned particular method in practice. Concentrate on those selected problems that were faced, especially in the role of examining the issue of scent cues and use in the activity 3.3 of Security Research Centre of Excellence. The issue is the respect for the principles of work with the track, but also at the stage of the investigation, as well as the interpretation of the results. This study is the result of the project implementation: Centrum excelentnosti bezpečnostného výskumu, kód ITMS: 26240120034 supported by the Research & Development Operational Programme funded by the ERDF.

*plk. JUDr. František Klimus
policejní rada, ředitel
OŘ Policie ČR Hodonín
Česká republika,
e-mail: klimus.fr@seznam.cz*

*doc. JUDr. Jozef Meteňko, PhD.
vedúci Katedry kriminalistiky a forenzných vied
Akadémia Policajného zboru v Bratislave
Sklabinská 1, 835 17 Bratislava
Slovenská republika
e-mail: jozef.metenko@minv.sk*

Recenzent: pplk. JUDr. Magdaléna Krajníková, PhD.